

Metelin muistelua

VILMA HÄNNINEN

Eräänä kesäloman aamuna posti toi eteeni kirjan, jota ajattelin pikaisesti vilkaista aamupäiväkahvia juodessani. Kahvi kuitenkin unohtui kuppiin ja lomakiireet väistyivät, kun kirja vei mukanaan vuosikymmenten takaisiin aikoihin. Hoksaaan kyllä olevani hiukan jäävi arvioimaan teosta – esiinnyn siinä pienessä sivuosassa – mutta rohkenen silti sanoa siitä jotakin.

Kaikki 1970-luvulla yhteiskunta- ja terveystieteellistä tutkimusta tai tiedekeskustelua seuranneet tietävät, että sana METELI viittaa metalliteollisuuden henkilöstöjen työolosuhteita, terveydentilaa ja liikuntakäyttäytymistä koskevaan kohua herättäneeseen tutkimushankkeeseen. Yksi hankkeen alkuun saattajista ja johtajista, työpsykologian ja liikuntapsykologian emeritusprofessori Juhani Kirjonen, on kirjoittanut hankkeesta, sen taustasta ja etenkin sen ympärille syntyneestä kiehunnasta henkilökohtaisiin muistiinpanoihinsa perustuvan kronikan. Kirja piirtää kiinnostavalla tavalla kuvaa sekä itse hankkeesta ja sen osallisista myös siitä yhteiskunnallisesta tilanteesta ja ajasta, johon METELI-hanke sijoittui.

Tarinan poliittinen kehys muodostuu 1960-luvun lopulla alkaneesta vaiheesta, jolloin taloudellinen rakennemuutos toi ihmisiä pelloilta tehtaiisiin ja vasemmiston vaalivoitto Suomessa sekä yleiseuroopalainen opiskelijaradikalismien nousu sähköistivät poliittista ilmapiiriä. Noina aikoina tehtiin myös tiedepoliittisia uu-

distuksia; Suomen Akatemian luonne muuttui, ja osa sen rahoituksesta suunnattiin yhteiskunnallisesti tärkeiksi nähdylle painoaloille. Professorikunnassa oli kuitenkin voimia, jotka vastustivat muutosta ja hioivat miekkojaan hyökätäkseen uuden hengen mukaista tieteen-kohta vastaan. METELI-hanketta rahoitettiin juuri Akatemian painoaluerahoista. Hanketta toteutettiin jännitekentässä, jossa pääjännite muodostuu oikeiston ja vasemmiston välille, heikompi jännite kilpailijoiksi asettuvien keskustan (Pohjois-Karjala-projekti) ja vasemmiston (METELI-projekti) välille ja yllättävin jännite vasemmiston puolueiden välille ja sisään – vasemmiston eri ryhmittymissä kun pelättiin METELIn tuottavan pisteitä jonkun toisen osapuolen pussiin.

Kronikka sijoittaa METELIn myös yliopistolliseen kontekstiin. Hankkeen alkukotina oli 1960-luvun lopulla perustettu Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta, jota nuoret radikaalit pyrkivät kehittämään terveystieteiden suuntaan ja yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Tiedekunnan suojissa muodostui METELIn ydinryhmä: Kirjosen lisäksi Jeddi Hasan, Pekka Kiviaho ja Risto Telama.

METELI-hanke käynnistyi vuonna 1970 Valmet Oy:n kolmen tehtaan henkilöstöryhmiin kohdistuvana tutkimuksena. Sen aineistoa kerättiin aluksi kyselyin, mutta myöhemmin myös monenlaisin mittauksin ja lääkärintarkastuksin. Hanke oli

Juhani Kirjonen
Ulos rautahäkistä. Metelin historia
Likes, 2010

aluksi navakassa myötätulessa: rahoitusta saatiin, innostuneita tutkijoita rekrytoitiin mukaan ja tutkimuksen kohteena olivat henkilöstöryhmätkin olivat myönteisiä. Tutkimusryhmässä pyrittiin noudattamaan demokraattisia käytäntöjä – esimerkiksi hankkeen tulokset julkaistiin kollektiivinimimerkillä, julkaisut hyväksyttiin projektin kokouksissa jne. Monenlainen juhlinta ja yhteinen iltojen istuminen näyttää kuuluneen olennaisena osana ryhmän kollektiivisen luovuuden kirjoittamisen strategiaan. Ensimmäiset vastatuulet muodostuivat Kirjosen kuvauksen mukaan innostuksen takaportkuna: metalliteollisuuden henkilöstön hyvinvointia koskevaa aineistoa kerättiin intensiteetillä, joka verotti tutkimusryhmäläisten omaa terveyttä ja hyvinvointia. Varsinainen vastatuuli kehkeytyi siten siitä tiedotussodasta, johon METELI-hanke joutui vuoden 1973 lopulta alkaen, jo ennen kuin sen varsinaisia tuloksia oli julkaistu. Sitä vastaan hyökättiin skandaalilehdistössä julkaistuin panetteluin, Kanslerisäätiön julkaiseman uutta tiedepoliittikkaa vastustavan pamfletin voimin sekä kahvihuonejuoruihin. Näissä vaikeissa oloissa tutkimusryhmä kuitenkin säilyi toimintakykyisenä ja julkaisi tuloksia suunnitteleamallaan tavalla. Tulokset saivat myönteis-

tä julkisuutta – kunnes STK:n johtajan esittämän murskakritiikin jälkeen julkisuus asettui taas kriittiseen asentoon, kansandemokraattista lehdistöä lukuun ottamatta.

Kaiken kaikkiaan METELIn ensimmäisestä vuosikymmenestä syntyy siis melko traaginen tarina, jossa rankat ulkopuoliset hyökkäykset ottavat mittaa ryhmän tahdosta tehdä yhteiskunnallisesti tärkeää tutkimusta. Tahto voittaa, mutta ei ilman inhimillisiä kustannuksia.

Jos METELIn tarinan ensivaihe muistuttaa tragediata, sen myöhempiä vaiheita voisi josain mielessä kuitenkin verrata tarinaan tuhkaasta (vakaasti vaan ei kohinalla) nousevasta Fenixlinnusta. Hanke on jatkanut elämäänsä uusilla nimillä seurantalutkimuksena ensin Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitoksella, sitten hajasijoittuneena. Vuosien myötä hanke on tuottanut suuren määrän kunnianarvoisia tieteellisiä julkaisuja, kuten väitöskirjoja ja kansainvälisiä artikkeleita. Suurta kansainvälisellä foorumilla julkaistua synteisiä ei kuitenkaan yrityksistä huolimatta syntynyt. Vastoinikäymisten aikaan tiivistynyt tutkimusryhmä hajosi seesteisempien aikojen koitettua.

Kirjan kuvituksena on joukko valokuvia, jotka dokumentoivat projektin vaiheita sekä sen arjessa että hankkeen oheistoiminnoissa. Kuitenkin jo Kirjoson taitavasti käyttämien sanojen avulla syntyy ainakin hanketta läheltä seuranneelle vahvoja mielikuvia niin reikäkortilla olevan aineiston kuljetuksesta pikkuauton takakontissa kuin tutkittavien käyttöön saaduista räikeän oransseista mainosverkkareistakin. Mie-

leen palautuu myös kirkkaana kuva Jeddi Hasanin väitöstilaisuudesta kertovasta lappuksesta Kansanterveystieteen laitoksen ovelle: ”Charles Chaplinin syntymän 100-vuotisjuhla. Ohjelmassa mm. filmiesityksiä ja kahvitarjoilua”. Kirjoson sanallinen sivellin on erityisen herkkä ja ilmaisuvoimainen hänen luodessaan henkilökuvia METELIn osallisista ja taustahahmoista. Kuvatuiksi tulevat muun muassa särmikäs, innostava ja epäsovinnainen Jeddi Hasan, ”ulkonaisesti vaatimaton kaveri mutta töissään väsymätön ja oivaltava tutkija” Seppo Aro, iloinen seuramies Vesa Parvi ja Pirkko Rissanen – tyttö, jossa oli ruutia. METELIläisten henkilökuvat ovat arvostavia ja kauniita, mutta hankkeen vastustajiksi asettuneita kohtaan Kirjonen ei ole järin lempeä. Kaiken kaikkiaan osoittautuu, että METELI -hankkeen ja sen seuruuvaiheiden piirissä on varttunut suuri joukko tutkijoita. Kirjonen, joka oman luonnehdintansa mukaan on ”viipuri poikki”, on karjalaisella tyylillä pyrkinyt pitämään tämän kirjavan joukon yhteisöä koossa kuin suvun patriarkka ikään. Hankkeen keskeiset hahmot Jeddi Hasan, Pekka Kivihä, Seppo Aro ja Vesa Parvi ovat kuitenkin jo yhteydenpidon ulottumattomissa.

Jussi ei turhaan ole vuosikymmenten ajan tehnyt tarkkoja muistiinpanoja mustakan-tisiin vihkoihin. Kirjasta löytyy yksityiskohtaisia kuvauksia tutkimuksen vaiheista: aineistonkeruusta, neuvotteluista Metalliliiton lehden päätoimittajan kanssa, projektiryhmän kokouksista ja akateemisista juhlista. Kertomuksesta käy myös hyvin ilmi se, miten tutkimusryhmän

työ on sidoksissa lukuisiin ulkopuolisiin tahoihin, joiden tiedollinen apu, kannustus ja tuki on elintärkeää. Ehkä tahattomastikin kirja välittää kuvaa myös tiedemaailman ja yhteiskunnan tuolloisesta sukupuolijärjestyksestä: kirjassa on vilisemällä miestöimijöiden nimistä koostuvia luetteloita, mutta vain yksi, jossa on pelkkiä naisia – se, jossa luetaan hankkeen sihteerit. Kirjassa on kuvauksen ohella ja lomassa myös reflektointia. Kalevi Kivistön esipuhe sijoittaa etäisyyttä ottaen hankkeen historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa, ja Kirjonen itse pohtii kirjan lopussa tutkimuksen vaikuttavuutta. Kirjaa voi suositella kaikille, jotka haluavat palauttaa mieleensä 1970-luvun yhteiskunnallisia tunnelmia ja tutkimustyön arkea. Se sopii myös nuoremmille tutkijoille, jotka kirjaa lukemalla saavat käsityksen siitä, miten erilaista oli tieteen henki ja reunaehdot tuohon aikaan – ja miten samanlaisia joissakin suhteissa ovat tutkimusryhmän kohtaamat tieteen ilot ja tuskat. Kirjan aistivoimainen kirjoitustyyli ja läpikäyvä huumori sekä sopiva määrä poikkeamia varsinaisesta aiheesta tekevät lukukokemuksesta keveän, vaikka asia onkin vakavaa.

Yhden tärkeän asian Kirjonen on rajannut lähes kokonaan muistelmiensa ulkopuolelle: METELI-tutkimuksen tulokset. Ne kertoivat, että metalliteollisuuden henkilöstöryhmissä niin erilaiset työ- ja elinolojen puutteet kuin oireet, vaivat ja sairaudetkin lisääntyivät organisaatiohierarkiassa alaspäin mentäessä. Jo vähemmän ammattitaitoisten ja ammattitaitoisten työntekijöiden välil-

lä oli huomattavia ja systemaattisia eroja. Terveyden eriarvoisuuden suhteen maailma ei ole

muuttunut sitten METELIn ajan, eikä eriarvoisuuden arvoitus ole vielääkään ratkennut. Hy-

vä, että METELIstä käynnistynyt tutkimuskaan ei ole päättynyt.

Isä meidän, joka olet taivaassa

TIINA MAHLAMÄKI

Uskonto on viime vuosikymmeninä noussut keskeiseen asemaan globaalissa uutisoinnissa (Salman Rushdien fatwa, terrori-iskut, terrorismin vastaiset sotatoimet, Muhammed-pilapiirrokset, huntukiellot). Katse näissä uutisissa on kiinnittynyt islamiin, erityisesti sen fundamentalistisiin muotoihin. Yhdysvalloissa ns. kristillinen oikeisto on noussut voimakteijaksi maan politiikassa. Aborttiklinikoihin vastaan hyökätään, kreationismia vaaditaan opetettavaksi kouluissa ja ilmaston lämpenemiseen ei kiinnitetä huomiota, sillä eletään viimeisiä aikoja.

Fundamentalismin nousu niin kristillisessä kuin islamilaisessa kontekstissa on herättänyt myös vastatoimia. Näyttävimpä ja levinneimpiä niistä ovat olleet kuluneena vuosikymmenenä ilmestyneet teokset, joiden kirjoittajia alettiin nimittää uusateisteiksi. Teokset käännettiin melko nopeasti myös suomeksi, joten Richard Dawkinsin *Jumalharha*, Daniel Dennettin *Kun lumous murtuu: uskonto luonnonilmiönä*, Sam Harrisin *Uskon loppu: uskonto, terrori ja järjen tulevaisuus* ja Christopher Hitchensin *Jumala ei ole suuri: Kuinka uskonto myrkyttää kaiken* ovat 2000-luvun puolivälin jälkeen olleet myös suomenkielisten lukijoiden saa-

tavilla. Ja niitä on myös luettu. Mitä uutta näitten teosten ateismissä oli? Niiden ajatuksia on kiinnostava verrata tuoreeseen *Ateismi*-teokseen, joka on käännetty vuonna 2007 julkaistusta englanninkielisestä alkuteoksesta *The Cambridge Companion to Atheism*. Suomalaisnäkökulman tähän keskusteluun tuo uskontotieteilijä ja teologian tohtori Ilkka Pyysiäinen provokatiivisesti nimetty *Jumalaa ei ole*, joka on liitettävissä edellä mainittujen uusateistien joukkoon, vaikka hän esittääkin niitä kohtaan lievää kritiikkiä.

Ateismi-teoksen suomentamisesta on kiittäminen jo edemmennyt Tapani Hietaniemeä, jonka työtä jatkoivat Jussi K. Niemelä ja Tiina Raevaara. On erittäin tärkeää, että ateismista julkaistaan suomenkielinen tieteellinen kokoomateos, jota voi käyttää myös yliopistojen kurssikirjana. Tosin kokoelma ei ole aivan tasapainoinen, ja osa filosofisista teksteistä on logiikkaan perehtymättömälle vaikeasti avautuvaa. Mutta teoksen loppupuolen analyysit ateismin suhteesta evoluutioon, uskontoon ja uskonnonvapauteen ovat kiinnostavaa luetavaa myös ihmis- ja yhteiskuntatieteilijälle – keskityn arviointani tähän osioon. Teoksen kirjoittajat ovat tunnettuja ja ar-

Michael Martin (toim.)
Ateismi
Suom. Tapani Hietaniemi &
Jussi K. Niemelä &
Tiina Raevaara.
Vastapaino, 2010

Ilkka Pyysiäinen
Jumalaa ei ole
Vastapaino, 2010

vostettuja tiedemiehiä (mukana vain yksi nainen). Yllättävää on, ettei suomennoksessa mainita, että siitä on jätetty kolme alkuperäisteoksessa ollutta artikkelia pois.

Teos asettaa ateismin historialliseen, filosofiseen ja osin yhteiskunnalliseen kehykseen. Ateismi on syntynyt modernissa, länsimaisessa, monoteistisessä kontekstissa, ja siksi käsitettä on vaikea sijoittaa muunlaisiin kulttuureihin ja uskontoperinteisiin, vaikka sitäkin teoksessa paikoin yritetään. Teoksessa osoitetaan, miten ateismi ja moderni ovat sidoksissa toisiinsa ja miten ateismi määrittää itsensä sen mukaan, mitä se kiistää: teismien. Ateismin sisältö muuttuu jumalakäsitysten muuttuessa. Ongelmallista on itse ateismin käsitteen määrittely. Ateismin katsotaan sisältävän sekä eksplisiittisen uskon, että jumalaa ei ole (positiivinen ateismi),